

Косаківський В. А. І. І. Заєць – Дослідник трипільської культури на Поділлі / Віктор Косаківський, Віталій Рудь // Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя існування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – С. 301-310

Віктор Косаківський, Віталій Рудь

І. І. ЗАЄЦЬ – ДОСЛІДНИК ТРИПЛІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОДІЛЛІ

Незабаром виповниться 90 років з дня народження Івана Івановича Зайця - людини легендарної долі: спочатку – військовий-контррозвідник, керівник служби безпеки космодрому «Байконур», пізніше - директор Вінницького обласного краєзнавчого музею (ВОКМ) і, нарешті, – кандидат історичних наук в галузі археології, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Ця гарна дата була б веселою, якби не настільки сумною, адже 2 липня 2007 р. Іван Іванович пішов з життя...

А народився майбутній археолог 21 січня 1922 р. в с. Зайцівка Царичанського району Дніпропетровської області. Дитячі роки припали на жахливі події нашої історії: голодомор 1932-1933 рр. та сталінський терор 1937-1938 рр. У липні 1938 р. ще й було заарештовано та засуджено батька.

Життя вченого можна поділити на кілька періодів.

Військовий період життя Івана Івановича розпочався після закінчення 10 класу, коли хлопець став курсантом Охтирського піхотного училища. Тут він слухає курси з підготовки військових контррозвідників.

З 22 червня 1941 р. по листопад 1943 р. Іван Заєць пройшов шляхами війни. Перебував на Південно-Західному, Південному та Північно-Кавказькому фронтах. У бою під м. Керч (листопад 1943 р.) Івана Івановича було важко поранено. Після лікування, яке тривало півроку, продовжив службу в особливому відділі Північно-Кавказького округу в м. Ростові-на-Дону. Протягом 1947-1948 рр. навчався у Горьківській школі Міністерства державної безпеки. В 1950 р. його призначено начальником особливого відділу 330 винищувальної авіаційної дивізії, яка знаходилася в Австрії. У 1955 р. Івана Івановича направляють начальником особливого відділу до Казахстану, де на той час вже розпочалися роботи з будівництва космодрому «Байконур».

З 1960 р. і до останніх днів життя доля Івана Івановича пов'язана із м. Вінниця. Спочатку полковника І.І. Зайця призначили начальником особливого відділу 43 ракетної армії, а вже у лютому 1963 р., у зв'язку з хворобою, Іван Іванович йде у відставку.

Музейна та науково-педагогічна діяльність Івана Івановича розпочалася відразу після звільнення з військової служби, коли йому запропонували зайняти посаду директора Вінницького краєзнавчого музею. Мабуть, що тоді здійснилася заповітна мрія - стати

істориком, яка не полишала Івана Івановича протягом всієї військової служби. Свідченням цього є заочне закінчення історичного факультету Грозненського державного педагогічного інституту ще у 1955 р.

Іван Іванович швидко освоюється в музейній роботі. Він особисто вивчає досвід експозиційної та наукової роботи у багатьох музеях України. За кілька років керівнику вдалось настільки обновиш музей, що він став одним з найкращих в Україні і вже 1970 року оновлений музей було урочисто відкрито.

Працюючи в музеї, Іван Іванович постійно підтримував зв'язки з кафедрою історії КІРС історико-філологічного факультету місцевого педагогічного інституту (сучасний Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського). Мав 120 годин практичних занять в студентами, а з 1970 р, після створення окремого історичного факультету, читав курси «Допоміжних історичних дисциплін» та «Історичне краєзнавство».

У 1977 р., будучи кандидатом історичних наук, Іван Іванович повністю переходить на роботу до педінституту, якій присвятив 30 років свого життя. Важливим напрямком його науково-педагогічної діяльності став курс «Археологія України». Аби студенти краще розуміли матеріал лекцій, Іван Іванович на базі факультету створив кабінет археології. Також в інституті була можливість проводити літню польову практику для студентів, які, таким чином, могли закріпити всі здобуті в кабінетних умовах знання. Впродовж п'ятнадцяти років він застосовував метод спільних археологічних досліджень із працівниками провідних наукових установ (ІА АН УРСР та ІА АН СРСР, а в окремі роки - з Інститутом етнографії та археології АН Молдавської РСР). Об'єктами таких досліджень, крім поселень Кліщів, Ворошилівка, Озаринці, Степанівка та Ладижин на Вінниччині, було поселення-гігант Тальянки на Черкащині Три сезони вінницькі студенти долучались до досліджень археології Києва [3, с.11-40].

Наукова спадщина Івана Івановича Зайця почала формуватися коли він став директором ВОКМ. Дуже швидко головним об'єктом його дослідження стала археологія. Цьому сприяла зустріч і співпраця з відомими археологами: І.Т.Черняковим, Т.С.Пассек та К.К. Черниш [6, с.55].

В середині 60-х рр. Т.С. Пассек проводила дослідження енеолітичної пам'ятки культури Гумельниці біля м. Болград на півдні Одещини. Саме тут Івану Івановичу і вдалося вперше побувати на археологічних дослідженнях. Іван Тихонович Черняков згадував про «перші кроки в НАУЦІ І. І. Зайця як археолога: *«Я попросив її (Т.С. Пассек - авт) прийняти до складу експедиції і І.І Зайця. На археологічному «розкопі» він став «на лопсти», як справжній землекот і намагався прокнутити в уд тасмниці нової для нього професії Добрий толерантний херактер вже немолодого початківця усім часникам експедиції прийшовся ло душі... Найчастіше він розмовляв з КК Черниш, чка тоді була першою заступницею начальника експедиції Т. С. Пассек. Хрещення нового археолога відбулось хоч знайшлись і критики*

КК Черниш не тільки навчила І. І. Зайця «премудростям археології», але й порекомендувала почати самостійно розкопувати поселення трипільської культури на Вінниччині. Іван Іванович сміливо взявся за цю справу» [7, с.474]

З того часу Іван Іванович присвятив своє життя вивченню Трипілля та інших пам'яток археології Поділля. В процесі дослідження старожитностей Побужжя та Подністров'я він підтримував дружні стосунки з відомими вченими Києва, Москви, Кишинева та інших міст: Б.О. Рибаківим, В.М. Даниленком, С.М. Бібіковим, В.Г. Збенівичем, В. І. Маркевичем, М. Л. Макаревичем, К.К Черниш, М.М Шмаглієм, М.Ю. Відейком, Н.М. Виноградовою, Н.М. Скакун, Б.С. Жураківським, О.Г. Корвін-Піотровським, Т.Г. Мовшею, В.А. Круцом, С.О. Гусевим, В.В. Отрощенко, О.Н Цвек, Л.Т. Черняковим, І. І. Винокуром, О.Г. Шапошниковою, С.М. Рижовим, В.О. Шумовою, К.В. Шишкіним, В.Ф. Петрунем, Н.В. Риндіною, В.М. Коноплею, Е.В.Сайко[3, с 37; 1, с. 486-574].

Результати власних археологічних досліджень вилились у кандидатську дисертацію «Древние земледельцы среднего течения Южного Буга во 2-й половине IV тыс. до н. э. (по материалам трипольского поселения Клищев Тывровского района Винницкой области)». Робота була захищена у 1975 р. в Інституті археології АН СРСР у Москві. Вчену раду інституту очолював академік Б. О. Рибаків [4].

Матеріали археологічних вивчень склали грандіозну археологічну колекцію ВОКМ та стали основою для численних наукових публікацій, загальна кількість яких складає, серед них – 4 монографії.

Аналізуючи наукові праці І.І. Зайця, ми чітко простежуємо ріст автора як науковця: від перших невеличких за об'ємом, але важливих за інформативністю розвідок - до змістовних наукових статей у фахових виданнях («Археологія», «Советская археология», «Studia praehistorika» а від них - до спеціальних монографій «Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге» (1992), «Людина і природа Поділля. Від кам'яного до раннього залізного віку» (1999), «Трипільська культура на Поділлі» (2001) та «Витоки духовної культури українського народу» (2006) [6, с 55].

Багаторічне наукове зиггя стало можливим завдяки наполегливій щоденній праці Івана Івановича. Про це він докладно описав у своїй автобіографічній книзі спогадів «Далеке і близьке: світлини пам'яті» (2004) [5].

Серед наукової спадщини І.І. Зайця найперше мієцу займають публікації з археологічної тематики. Більшість з них присвячено вивченню трипільської культури, зокрема пам'яток Кліщів, Ворошилівка, Присни. Тростянець, Біпиківці тощо. Найбільш повно досліджено унікальне поселення біля с. Кліщів. Матеріали цієї пам'ятки є основою трипільської археологічної колекції ВОКМ

Багатолітнє вивчення трипільських старожитностей Поділля дало можливість Івану Івановичу зробити певні узагальнення щодо їх ролі та місця в загальній історії трипільської культури.

Крім поселень трипільської культури, Іван Іванович досліджував і пам'ятки інших періодів давньої історії. Серед них – могильник ранньоскіфського часу біля с. Тютьки на Вінниччині.

Підсумок своєї понад 40-річної наукової діяльності І.І. Заєць зробив у монографії «Витоки духовної культури українського народу», яку він завершив на 84-му році життя. Характеристику цієї праці дуже добре подає у своїй рецензії доктор історичних наук І.І. Винокур: *«Автор на основі глибокого аналізу джерельної бази з цієї проблеми, дотримуючись хронологічної послідовності переконливо доводить, що зародження елементів духовності у стародавнього населення України сягає далекого минулого - епохи пізнього палеоліту, а в наступні періоди-мезоліті неоліті, а особливо в епоху мідно-бронзового віку, і перш за все в епоху трипільської культури світогляд тогочасного населення України набуває своєї стабільності традиції, які передавалися з покоління в покоління, аж до утворення держави Київська Русь Певна частина стародавніх світоглядних уявлень, вірувань і повір'їв збереглися в традиційно-побутовій культурі українського народу XIX – початку XXI століття».*

У науковому доробку Івана Івановича також є публікації з музейної тематики. Адже, працюючи понад 14 років директором ВОКМ, він не тільки збудував новий музей, а й доклав чимало зусиль до попуризації музейної справи афавивУкраїні. Музей за цей час перетворився з культурноосвітнього закладу в науково-дослідний [6, с. 55-56].

Пам'ять сучасників. У 1972 р. у м. Вінниця відбулася I історико-краєзнавча конференція. Одним з ініціаторів її проведення був І.І. Заєць. Символічно, що через 35 років, у 2007 р. проводилася уже XXI наукова конференція, однак уже без безпосередньої участі Івана Івановича. Адже конференція вже була *«присвячена пам'яті визначного археолога, дослідника Подільського краю Івана Івановича Зайця».* Матеріали конференції були надруковані окремою книгою «Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження». У збірнику матеріалів конференції вміщено 24 статті-спогади про Івана Івановича [2, с 13-64].

У 2010 р. В.Г. Заєць (дружина І.І. Зайця) та В.А. Косаківський підготували та видали книгу, присвячену І.І. Зайцю, - «Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть». У ній подано життєвий та творчий шлях дослідника, найважливіші його наукові праці (переважно на трипільязнавчу тематику), 91 спогад людей, яким пощасливилось знати та працювати з Іваном Івановичем. Також опубліковано листи із його архіву, бібліографія праць, фото та документи вченого [11]

Післяслово. Одного разу Іван Іванович сказав, що прожив три життя. Першим життям була служба у військовій контррозвідці. Другим - робота у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї. Третім - викладацька і наукова діяльність в стінах Вінницького державного педуніверситету. Можемо додати від себе, що всі вони були гідно прожиті!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть / Упорядник В. Г. Заєць. -Вінниця НОВА КНИГА, 2010. - 712 с: іл., 2. Вінниччина, минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXI Вінницької наукової історико - краєзнавчої конференції. 25-26 жовтня 2007 р - Вінниця, 2007. - 402 с; 3. Заєць В.Г. «Відкрий і реалізуй себе» (девиз Івана Івановича Зайця) // Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть / Упорядник В. Г. Заєць. - Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. - С 11-48; 4. Заєць І.І. Древние земледельцы среднего течения Южного Буга

во 2-й половині IV тис. до н. е. (по матеріалам трипольського поселення Клищев Тывровського району Вінницької області) / Автореф. дис... канд. ист. наук. - М., 1975. - 20 с; 5. Заєць І. Далеке і близьке. Світліни пам'яті. Повість-спогад. - Вінниця: ПП «Видавництво «Тезис», 2004. - 480 с; 6. Косаківський В.А. Наукова спадщина професора Івана Івановича Зайця // Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть / Упорядник В. Г. Заєць. - Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. - С 88 -89.; 7. Черняков І.Т. Незвичайний шлях до археології: як Іван Іванович став археологом // Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть / Упорядник В. Г. Заєць. - Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. - С.473-475.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ 1.1. ЗАЙЦЯ

1970

1. Пам'ятки трипільської культури на території Південного Побужжя (за матеріалами Вінницького краєзнавчого музею) // Матеріали третьої Подільської історико-іфаєзнавчої конференції. - Львів, 1970. - С. 105-106.

1971

2. Обновленный музей // Музейное дело в СССР. - М., 1971. -С. 87-89.
3. Незабутнє // Соціалістична культура.-К, 1971.-С. 16-17.

1972

4. Трипільське селище Клищів // Археологічні дослідження на Україні в 1969 році. - К, 1972. - С. 79-82 (співавтор П. І. Хавлюк).
5. Південно-Побузький пам'ятник Клищів // XV наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. - Тези пленарних і секційних доповідей (Результати польових археологічних досліджень 1970-1971 розкопки на території України). - Одеса, 1972. - С 100-102.

6. Перша Вінницька історико-краєзнавча конференція // Український історичний журнал. - 1972. - №9. -С 150-152.

7. Пропаганда матеріалів ХХТV з'їзду КПРС і ХХIV з'їзду Компартії України у Вінницькому краєзнавчому музеї // Вище рівень музейної роботи: Виступ« представників музеїв на зональних нарадах працівників культурних установ республіки. -К., 1972- С. 15-20

8. Вінницький краєзнавчий музей. - К, 1972. - 96 с (Відповідальний за випуск)

1973

9. Раскопки трипольского поселения Клищев на Южном Буге // Археологические открытия 1972 года. -М, 1973.-С. 282.

10. Клищів - нове поселення трипільської культури на Південному Бугу // Археологія. -1973. -№ 10. – С. 48-61.

11. Вінницький краєзнавчий музей: фоторозповідь про Вінницький краєзнавчий музей. Vinnitsa Museum of Local Lore. Pictorial essay about the Vinnitsa Museum of Local Lote.-К., 1973-24с.

1974

12. Раскопки Винницкого краеведческого музея // Археологические открытия 1973 г. - М, 1974. - С. 275-276. - (соавторы Т. В. Малинковская, Б. И. Лобай).

13. Трипольское поселение Клищев на Южном Буге (VI-VII) // Советская археология. - 1974. - №4 - С 180-200.

1975

14. Керамический комплекс трипольского поселения Клищев // Новейшие открытия советских археологов-(тезисы докладов конференции).-К., 1975.-Ч 1.-С. 76-77.

15. Место отдельных трипольских поселений среднего течения Южного Буга в относительной периодизации Триполья //150 лет Одесскому археологическому музею АН УССР. - К, 1975. - С. 42-44.

16. Курганный комплекс раннескифского времени в с. Тютки Винницкой области // Там же. - С.82 -(соавтор Ф. П. Шаламай).

17. Раскопки в Винницкой области // Археологические открытия 1974 года - М., 1975. - С. 280 -(соавторы Т. В. Малинковская, Б. И. Лобай, Ф. П. Шаламай).

18. Древние земледельцы среднего течения Южного Буга во второй половине IV тысячелетия до н. э. (по материалам трипольского поселения Клищев Тывровського району Вінницької області) / Автореф. дис... канд ист. наук. -М, 1975. - 20 с.

19. Використання технічних засобів. (З досвіду роботи Вінницького краєзнавчого музею // Соціалістична культура – 1975.-№3.-С. 31-32.

1976

20. Велич справ і звершень // Музеї Української РСР у патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих (збірник наукових праць з питань роботи музеїв). - К., 1976. - С 29-33.

21. Экспедиция Винницкого краеведческого музея // Археологические открытия 1975 года - М, 1976. - С. 325. (соавторы Т. В: Малинковская, Ф. П. Шаламай).

1977

22. Исследования Винницкого краеведческого музея // Археологические открытия 1976 года. - М., 1977.- С. 294 - 295 - (соавторы Б. С. Жураковский, Б. И. Лобай).

1978

23. Місця бойової слави на Поділлі(1648-1654 рр.). Методичні поради лектору і екскурсоводу. - Вінниця, 1978. -15 с. -(співавтор М. М. Кравець).

24. Трипольская культура (этапов ВП - СІ) на Южном Буге и Днестре // Археологические исследования в Украине в 1976-1977 гг.: Тезисы докладов ХУЛ конференции Института археологии АН УССР. - Ужгород, 1978. - С. 42-43.

25. Експонати розповідають, вчать // Соціалістична культура - К, 1978.-№6. - С. 14-15. **1979**

26. Исследование трипольского поселения в пос. Ладыжин Винницкой области // Археологические открытия 1978 года - М., 1979. - С. 331.

27. Курганный комплекс раннескифского времени у с. Тютки Винницкой области // Советская археология. - 1979.-№ 1. -С. 256-260.

28. Возз'єднання Західної України з Радянською Україною - видатна подія в історії українського народу (методична розробка для студентів). - Вінниця, 1979. -18 с - (співавтор М. М. Кравець).

1980

29. Исследования памятников трипольской культуры на Южном Буге// Археологические открытия 1979 года-М.,1980.-С272.

30. Ранньотрипільська пам'ятка Ладижин І на Південному Бугі (А - ВІ) // Тези доповідей V Подільської історико-краєзнавчої конференції.-Кам'янець-Подільський, 1980 – С. 112-113.

1981

31. Исследование трипольского поселения Клищев// Археологические открытия 1980 года - М, 1981 -С. 247-248.

32 Трипольские жилища на Южном Буге // Studia praehistorica (Институт археологии Болгарской академии наук, Институт археологии Академии наук СССР). София, 1981. -№ 5-6.- С. 48-60.

1982

33. Роль музеїв Вінниччини у вивченні історії рідного краю студентами // Республіканська друга наукова конференція з історичного краєзнавства -К., 1982. -С. 203-204.

34.Первісне суспільство на території Вінницької області // Методичні поради для вчителів історії.-Вінниця, 1982. -С. 3- 8.

1983

35.Використання краєзнавчого матеріалу курсу історії СРСР (7-8 класи). Методичні рекомендації для вчителів історії - Вінниця, 1983. - 40 с - (у співавторстві).

36.Работы Буго-Днестровской трипольской экспедиции // Археологические открытия 1981 года - М., 1983.- С. 260.

1984

37.Исследования трипольского поселения Ворошиловка// Археологические открытия 1982 года - М, 1984.- С. 259-260.

38. Вивчення трипільської культури в Надбужжі // Тези доповідей другої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції присвяченої 40-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1942рр.-Вінниця, 1984.- С. 3.

39.В. Порик - патріот, народний герой, інтернаціоналіст // III Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. - К, 1984.-С. 218-219.

40. Загнітко Д.Н., Степаненко А.Г., Тельман Й.Г. Вінницький краєзнавчий музей. - Одеса, 1984. - 80 с-(рецензент).

1985

41. Исследование трипольского поселения на Южном Буге // Археологические открытия 1983 года. - М., 1985.- С. 276-277.

42. Трипільське поселення Ворошилівка // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. Секція археології. - Кам'янець-Подільський, 1985. - С. 8-9.

43. Про деякі особливості трипільського житлобудівництва в Південному Надбужжі // Тези доповідей третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1985. - С 45.

1986

44. Керамический комплекс Клищева // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. - М, 1986. - С. 14-21.-(соавтор ЭВ Сайко).

45. Особливості господарства в трипільському поселенні Кліщеві на Вінниччині // Тези доповідей четвертої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1986. – С. 45.

45. Устим Кармалюк - український народний герой, видатний керівник боротьби селян Поділля // Там само - С. 66-67.

47 Раскопки трипольского поселения Ворошиловка// Археологические открытия 1984года - М, 1986- С. 235.

48. Передмова // Шпильова Л. М. Устим Кармалюк (Персональний бібліографічний покажчик). - Вінниця, 1986. - С. 3-5.

49. Про деякі ідеологічні уявлення населення Південного Побужжя в період розквіту трипільської культури (середина IV тис. до н. є.)// Проблеми етнографії Поділля. - Кам'янець-Подільський, 1986. - С. 152-153.

1987

50. Вінницький державний педагогічний інститут ім. М Островського (1912-1987). - Вінниця, 1987. -12 с - (співавтори Грузман З.М, Присяжнюк М.Ф., Пшук І.П.).

51.Локальний варіант трипільської культури в середній течії Південного Бугу // VII Подільська історико-краєзнавча конференція.-Кам'янець-Подільський, 1987 – С. 11-12.

52. Особливості планування трипільського поселення Кліщів на Південному Бузі // Тези доповідей п'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1987. - С 60-70.

1988

53. Керамічний комплекс поселення Кліщів // Тези доповідей шостої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1988. - С. 8.

54. Музей історії Вінницького педагогічного інституту ім. М. Островського - важливий засіб професійної підготовки та виховання студентів // Там само. – С. 73. - (співавтор А. Д. Ткаченко).

55.Тваринницька направленість господарства трипільських племен на П Бузі в другій половині IV тис. до н. є. // Проблеми економічної географії Поділля. - Кам'янець-Подільський, 1988. - С. 179-180.

56. Герой Советского Союза Национальный Герой Франции В. В. Порик на Кировоградщине // Первая Правобережная научная конференция по историческому краеведению. - Кировоград, 1988. - С. 15-16.

1989

57. Діяльність Вінницького краєзнавчого музею в 60-ті роки // Тези доповідей сьомої Вінницької обласної краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1989. – С. 6.

58.Нові пам'ятки трипільської культури в Середньому Побужжі // Тези доповідей восьмої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1989. – С. 9-10. - (співавтор С.О. Гусев).

59. Історико-краєзнавча робота під час археологічної практики студентів історичного факультету Вінницького педагогічного інституту // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства - К, 1989. - С 392. -(співавтор С.О. Гусев).

60. Трипольская культура Побужья в свете технологического изучения ее керамики // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доповідей. - Одеса, 1989. - С 72-75 - (співавтор Е.В. Сайко).

61. Мой друг - Василий Порик // Разглашению не подлежит: очерки, статьи, воспоминания о чекистах Винниччины. - Одесса,1989. - С. 81-87.

1990

62. Трипільське поселення Біликівці // Тези доповідей дев'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції.-Вінниця, 1990. - С. 14-15.-(співавтор Гусев С.О).

63. Трипільська культура на П. Бузі кінця раннього - початку середнього етапів її розвитку // VIЕ Подільська історико-краєзнавча конференція. - Кам'янець-Подільський, 1990. - С. 14.

64. Интерьер жилищ трипольского поселения Клищев // Первый полевой семинар - Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. - Тальянки - Веселый Кут - Майданецкое, 1990. - С. 69-73

65. Результаты исследования производственного инвентаря поселения Ворошиловка // Там же. - С. 105-108. - (соавтор Скакун НД).

66. Трипольское поселение Клищев - уникальный памятник древних земледельцев и скотоводов на Южном Буге //Памятники истории и культуры Винницкой области. - Вып. 8. - К, 1990. - С. 93-103.

1991

67. Относительная хронология трипольских поселений среднего течения Южного Буга // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. - V в. н. э). - К., 1991. - С 29-30. - (соавтор Гусев С.А.)

68. Археологічні дослідження на історичному факультеті Вінницького педагогічного інституту // V всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. - Київ - Кам'янець-Подільський, 1991. - С. 378-379.

69. Мідеологічні уявлення трипольців поселення Кліщів // Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1991. - С. 12-13.

70. Контакти трипольського населення Побужжя та Подніпров'я // Проблеми вивчення та охорони пам'яток археології Київщини. - К., 1991. - С. 39-40.

71. Вивчення первісного суспільства на території Поділля // М. Хмельницькому 500. - Тези науково-теоретичної конференції. - Хмельницький, 1991. - С. 111-112.

1992

72. Поселение трипольской культуры Клишев на Южном Буге. - К., 1992. - 175 с. - (соавтор Рыжов С.Н.).

73. Модель трипольського житла з Південного Бугу // Археологія - 1992. - №3. - С. 130-132. - (співавтор Гусев С.О.)

74. Добування сировини трипольськими племенами Середнього Побужжя // Тези доповідей одинадятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1992. - С. 15 - (співавтори Жураковський Б.С. Гусев С.О.)

75. Вінницький державний педагогічний інститут. Історичний нарис (1912-1992). - Вінниця, 1992. - 96 с - (у складі редколегії).

1993

76. Трипольське поселення Ворошилівка на Південному Бугу // Подільська старовина. - Вінниця, 1993. - С. 53-77. - (співавтор Гусев С.О.)

77. Охорона посівів та врожаю зернових землеробами Триплія // Там само. - С. 78-84. - (співавтор Жураковський Б. С.)

78. Північно-бузький варіант трипольської культури // Тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції «Трипольська культура України» (до 100-річчя відкриття). - Львів, 1993. - С. 15-17.

79. Трипольське поселення Тростянець на Південному Бугу // Тези доповідей XII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1993. - С. 16-17.

80. Археологічна практика студентів історичного факультету // Історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту - Вінниця, 1993. - С. 25-26.

81. Модель трипольського житла з Ворошилівки // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. - Луцьк, 1993. - С. 31-32. - (співавтор Гусев С.О.)

82. Трипольська культура в контексті праслов'янської історії // Культура Поділля, історія і сучасність. - Хмельницький, 1993. - С. 80-81.

1994

83. Производственные комплексы на трипольских поселениях // Международная археологическая конференция. - Тирасполь, 1994. - С. 58-61.

84. Вінниця, 1941 р. // Матеріали II історико-краєзнавчої конференції "Вінниця: минуле і сучасне", присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників". - Вінниця, 1994. - С. 46-48.

85. Поселення трипольської культури на території м. Вінниці // Матеріали III історико-краєзнавчої конференції "Вінниця: минуле і сучасне", присвяченої 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. - Вінниця, 1994. - С. 10-12.

86. Нові дослідження трипольської культури на Поділлі // Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1994. - С. 9-10. - (співавтор Шумова В. О.)

1995

87. Прадавнє трипольське населення на території Вінниччини // Тези доповідей звітної наукової конференції викладачів і студентів історичного факультету Вінницького педагогічного інституту за 1994 рік. - Вінниця, 1995. - С. 50-51.

88. Виготовлення керамічного посуду на трипольському поселенні Кліщів // Тези доповідей чотирнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1995. - С. 9-10.

89. Духовна культура трипольського населення на Південному Бугу // Матеріали GX Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Кам'янець-Подільський, 1995. - С. 88-90.

90. Участь викладачів і студентів Вінницького педагогічного інституту у Великій Вітчизняній війні // VII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність". - К., 1995. - С. 279-280.

91. Про деякі особливості Національно-визвольної війни на Вінниччині // Історія національного державного будівництва в Україні (до 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького). Матеріали наукової конференції викладачів та студентів історичного факультету. - Вінниця, 1995. - С. 18-21.

1996

92. Характерні особливості трипільського житлобудівництва на Побужжі // Тези доповідей п'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1996. - С. 10-11.

93. М.С. Грушевський про трипільську культуру // Україна на шляху до свободи і незалежності (До 130-річчя з дня народження Михайла Грушевського). - Матеріали наукової конференції викладачів та студентів історичного факультету. - Вінниця, 1996. - С. 41-43,

94. Вінницькому обласному товариству пам'яток історії та культури - 30 років // Там само. - С. 48-50.

1997

95. Історичне значення вивчення трипільської культури на Південному Бузі // Тези доповідей шістнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1997. - С. 10-11

96. Забезпечення водою трипільських поселень. Нові відкриття // Археологія - 1997. - №3. - С. 135-139.

- (співавтор Жураковський Б.С.).

97. Наше минуле в пам'ятках архітектури // Матеріали звітної конференції викладачів і студентів історичного факультету. - Вінниця, 1997. - С. 52-4. - (співавтор Каракай С.А.).

98. Трипільська культура на Вінниччині // Тези доповідей і повідомлень сімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1997. - С. 36-37.

1998

99. Своєрідність трипільського поселення Кліщів на Південному Бузі // Тези доповідей і повідомлень вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1998. - С. 22-23.

100. Трипільське мистецтво - важливе джерело вивчення ранньоземлеробської культури // Матеріали звітної конференції викладачів та студентів історичного факультету за 1997 рік. - Вінниця, 1998. - С. 65-67.

101. Оновлений музей // Історія музею в документах і спогадах. - Вінниця, 1998. - С. 76-82.

102. Вплив заліщицького варіанта трипільської культури та її розвиток в Середньому Побужжі // Міжнародна конференція "Трипільське поселення Коцилівці-Обоз" (до 120-річчя відкриття) - Заліщики, 1998. - С. 28-30.

103. Екологічні проблеми в економіці Кліщева // Там само. - С. 45-47. - (співавтор Жураковський Б. С.).

1999

104. Традиції трипільського мистецтва // Тези доповідей і повідомлень дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1999. - С. 24-25.

105. Трипільська культура як феномен зародження і становлення матеріальних і духовних традицій українського народу // Матеріали звітної наукової конференції викладачів і студентів історичного факультету за 1998 рік. - Вінниця, 1999. - С. 44-45.

106. Дослідження пам'яток трипільської культури на Середньому Побужжі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вил. I. Серія: Історія; Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчук. - Вінниця, 1999. - С. 5-9.

107. Військова контррозвідка // Вінниччина на Великій Вітчизняній. - Вінниця, 1999. - Т. II - С. 113-114.

107. Людина і природа Поділля. Від кам'яного до раннього залізного віку. Навчальний посібник. - Вінниця, 1999. - 116 с. - (співавтор Жураковський Б. С.).

2000

109. Виробнича діяльність ранньотрипільського населення Поділля // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. II. Серія: Історія; Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука - Вінниця, 2000. - С. 17-25.

110. Проблеми соціального устрою трипільських племен Поділля // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Кам'янець-Подільський, 2000. - С. 87-96.

111. Північно-Бузький варіант трипільської культури (кінець IV - початок III тис. до н.е.) // Давня і середньовічна історія України. - Кам'янець-Подільський, 2000. - С. 48-56.

112. Особливості розвитку трипільської культури на Поділлі // Матеріали звітної наукової конференції викладачів і студентів історичного факультету за 2000 рік. - Вінниця, 2000. - С. 34-37.

113. Події народно-визвольної війни на Поділлі (1648-1654 рр.) // Вінниччина - край козацької слави. Збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Вінниця, 2000. - С. 13-19.

2001

114. Історична хронологія. Черкаси: Відлуння, 1999. - 144 с. //Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. III. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2001. - С. 270-272.

115. Виховання дітей у трипільській час // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Трипільський світ і його сусіди". - Збараж, 2001. - С. 16-17.

116. Трипільська культура на Поділлі. - Вінниця, 2001. - 184 с.

117. З досвіду викладання історії для студентів - заочників // Тези доповідей науково-практичної конференції Заочна та дистанційна форми навчання. Досвід, проблеми, шляхи удосконалення. - Вінниця, 2001. - С.28.

118. Хлібороби трипільської культури на Поділлі // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Поділля в контексті української історії". - Вінниця, 2001. - С. 44-45.

119. Особливості розвитку трипільської культури на Поділлі // Матеріали звітної наукової конференції викладачів і студентів історичного факультету за 2001 рік. - Вінниця, 2001. - С. 34-37.

2002

120. Світоглядні процеси в епоху трипільської культури на Поділлі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. IV. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2002. - С. 18-19.

121. Пізній етап трипільської культури на Поділлі // Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету, присвяченої 90-річчю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вінниця, 2002. - С. 49-52.

122.3 глибини тисячоліть // Альманах "Вінницький альбом". - Вінниця, 2002. - Вип. III. - С. 335-337.

2003

123. Бушанський природничо-археологічний та архітектурно-скульптурний комплекс // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. V. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2003. - С. 7-10.

124. Зооморфна пластика та зооморфні зображення на посуді трипільських поселень Поділля // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - Вінниця, 2003. - Вип. I. - С. 35-36

125. Практичне застосування металевих виробів на трипільських поселеннях // Трипільські поселення-гіганти. (До 110-річчя відкриття трипільської культури). Міжнародна конференція. - К., 2003. - С. 51-52.

126. Дослідження трипільської культури на Поділлі // Трипільська цивілізація у спадщині України. Конференція, присвячена 110-річчю відкриття трипільської культури. Матеріали та тези доповідей конференції. - К, 2003, - С. 281-287.

127. Справжній друг і учитель/Україна була його любов'ю... Спогади про Іллю Шульгу. - Вінниця : О. Власюк, 2003. - С.38-41.

2004

128. Трипільський посуд // Ржищівський археодром - 2: Дослідження, конференції та експериментальні студії 2002-2004 років / гол. редактор В. П. Коцур; укладач О. В. Трачук. - К., 2004. - С. 94-112.

129. Соціальний устрій трипільських племен Поділля // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського - Вип. VII Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2004. - С. 92-97

130. Духовна культура населення історичного Поділля в епоху Трипілья // Тези доповідей Міжнародної конференції "Древні землероби Європи". Нові відкриття. - Збараж, 2004.

131. Далеке і близьке: світлини пам'яті. Повість-спогад. - Вінниця, 2004. - 480 с.

132. Пізній палеоліт на території України (40-10 тис. до н. е). Методичні рекомендації з курсу "Археологія України" для студентів історичних спеціальностей денної та заочної форми навчання. - Вінниця, 2004. - 26 с.

133. Найважливіші наслідки дослідження трипільської культури на Поділлі // Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Кам'янець-Подільський, 2004. - С. 109-115.

134. Вінницький обласний краєзнавчий музей // Енциклопедія трипільської цивілізації - К., 2004. - Т. 2. - С. 100-101.

135. Кліщів // Там само. - С. 222-224.

136. Тростянець // Там само. - С. 551-552.

137. Успадкування світосприйняття трипільського населення ранніми слов'янами // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - Вінниця, 2004. - Вип. 2. - С. 5-6.

138. Моє здоров'я. - Вінниця, 2004. - 60 с.

2005

139. Перший Всесвітній конгрес «Трипільська цивілізація» (5-11 жовтня 2004 року) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - Вінниця, 2005. - Вип. 3. - С. 62-63.

140. Рецензія на книгу: Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. - Тернопіль // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. IX. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2005. - С. 405-408.

141. Витоки духовної культури українського народу // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету, історичні науки. - Кам'янець-Подільський, 2005. - Т. 14. - С. 46-58.

142. До портрета професора В. П. Воловика // Вінниччина: минуле і сьогодення. Краєзнавчі дослідження. - Вінниця, 2005. - С. 25-26.

143. Далеке і близьке // Дорогами війни. - К., 2005. - С. 104-109.

144. Археологія України. Навчальна програма для викладачів і студентів з спеціальності «Історія і правознавство». - Вінниця, 2005. - 27 с.

145. Майстер наукових фантазій / в кн.: Роптанов І. Колиска Європи Походження мови в контексті української історії. - Вінниця, 2005. - С. 5-10. - (співавтор М. А. Тростогон).

2006

146. Витоки духовної культури українського народу (на матеріалах мезолітичної епохи) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. X. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг ред проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2006. - С. 9-11.

147. Кам'яна Могила - визначна пам'ятка образотворчого мистецтва // Вісник Інституту історії, етнології і права. - Збірник наукових праць. - Вінниця, 2006. - Вип IV. - С. 43-47.

148. Від серця до серця // Ушнурцева Л. Венок пам'яті (збірник очерков). Пам'яті воїну-патриоту, літератору, летописцу рідного села Выхвостов Николаю Таратыну посвящается, а также его жене Екатерине Ивановне посвящается. - Петропавловск-Камчатский (Россия), 2006. - 328 с.

149. Витоки духовної культури українського народу. - К., 2006. - 328 с.

2007.

150. Вігковський В. На вістрі часу. Органи державної безпеки України на Вінниччині (Поділлі) 1917-2007 рр. - Вінниця, 2007. - 464 с. - (Науковий керівник).

151. Поселення Кліщів на Південному Бузі - важливе історичне джерело епохи трипільської цивілізації на Україні. - (Рукопис. Вступ та план-проспект до монографії).

Алла Костюк, Ольга Павлушенко

Н. І. ТОЦЬКА: МИЛОЗВУЧНІСТЬ ДУШІ

Тоцька Ніна Іванівна (12 травня 1923 р. - 6 жовтня 2007 р.) - відомий учений-мовознавець, науковець зі світовим ім'ям, видатний український фонетист, викладач української мови у вищих навчальних закладах.

У 1987 - 1992 р. р. доктор філологічних наук, професор Тоцька Н. І. працювала на кафедрі української мови Вінницького педінституту.

Ніна Іванівна ввійшла в колектив кафедри так, ніби вже давно була знайома з нами усіма, тільки на деякий час від'їздила у справах, а це ось повернулася знову. Її невимушеність у стосунках з людьми, щирість, відвертість робили спілкування з професором Н. І. Тоцькою легким і приємним як для молоді, так і для старших колег. Відчувалося, що глибинна мудрість цієї жінки живилася не тільки багатим життєвим досвідом, а насамперед природною душевною проникливістю. Теплий погляд карих очей випромінював ясне світло материнської доброти і постійну готовність до сприйняття та розуміння проблем інших людей, як своїх особистих. Від Ніни Іванівни завжди можна було почути розумні, виважені поради, які б стосувалися найрізноманітніших ситуацій - чи то життєвих, чи професійних. Однак ці поради ніколи не звучали як істина в останній інстанції. У спілкуванні з людьми Ніна Іванівна намагалася залишатися на другому плані, дуже коректно утримуючи у центрі уваги особистість співрозмовника, ніколи не нав'язувала своєї позиції, а тільки пропонувала їй до розгляду, аргументувала свою думку, запрошувала обговорити її разом і обрати правильне рішення. Однак коректність і толерантність цієї впевненої у собі, сильної жінки не